

**(RE)CONSTRUCTION OF NATIONALISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA -
INSTRUMENTALISATION OF LANGUAGE IN THE ONLINE-MEDIA FOR
PROMOTING NATIONALISM**

Ružica Čubela

University of Vienna, Austria

Article History:

Submitted: 12.06.2015

Accepted: 30.06.2015

Abstract

The nation as an "imagined community"¹ mirrors the creation of personal senses of identity, which can lead to feelings of belonging to one group but excluding the other one. Exclusive nationalism has created many brutal conflicts in the 20th century, and a particular example of it was seen in Bosnia and Herzegovina. This kind of nationalism still exists in everyday life supported by an uncontrolled rapid spread of (dis)information on web portals. This paper deals with the reconstruction of the nationalist discourse on web portals in Bosnia and Herzegovina through different concepts of nationalism with a comparative approach using methods of linguistics and cultural and social anthropology. It is a continuation of the contemporary discourse on the concept of nationalism, personal and collective national identity in Bosnia and Herzegovina, as well as a personal empirical research in Bosnia and Herzegovina.

Key words: language and culture, hate speech, nationalism, discourse analysis, ethnolinguistics, interdisciplinarity, Bosnia and Herzegovina

¹ Anderson 1996

1. Uvod

Kada govorimo o višejezičnosti, promociji jezične raznolikosti i međukulturalnoj komunikaciji, ne smijemo zaobići i činjenicu jezične separacije u situacijama kada se jezik poistovjećuje sa nacijom ili instrumentalizira za nacionalističke svrhe. Rekonstrukcija ove separacije iznimno je relevantna za znanstveno istraživanje, ne samo kao jezični, već i kao kulturni fenomen, budući da se radi o mehanizmu kojim se ostvaruju nacionalistički ciljevi. To, pored ostalih primjera u svijetu, potvrđuje aktualna situacija u Bosni i Hercegovini. Stoga je svako istraživanje ovog tipa relevantno za međukulturno razumijevanje i učenje, procjenu jezičnog purizma, kao i viđenje nacionalnog identiteta u kontrastu sa globalnim identitetom.

Nacionalizam predstavlja jednu vrstu diskursa koji najčešće vodi do isključenja pojedinaca ili zajednice iz društva. Prošlogodišnje demonstracije u BiH bile su, između ostalog, usmejerene protiv takvih praksi i potvrđuju da je nacionalizam u toj zemlji još uvijek aktualna i bitna tematika za znanstveno istraživanje², te tako i ovaj rad predstavlja dio šireg istraživanja o (re)konstrukciji nacionalizma u Bosni i Hercegovini sa lingvističko-antropološkog aspekta. Istraživanje se bazira na već postojećim podacima o nacionalističkom diskursu, a pokušava elaborirati i aspekte ovog diskursa na primjeru bosanskohercegovačkih internetskih portala. Predstavljani prilog se fokusira na jezik u odnosu na značenje. Ispituju se značenja izjava koje utjelovljuju nacionalistički diskurs i koji ga na taj način sukreiraju, čime određeni "kreatori" tog diskursa ili pošaljatelji poruka pokušavaju utjecati na mišljenje recipijenata da bi prikazali ideološke pozicije moći.

Glavno pitanje u ovom kontekstu, dakle, glasi sa kojom retorikom se nacionalizam u Bosni i Hercegovini reproducira kroz online portale?

U prvom dijelu ovoga rada predstavljene su metode istraživanja, slijedi teorijski koncept u kojem se objašnjava nacionalizam sa antropološke teorijske tačke, te primjeri iz bosanskohercegovačkih online portala i njihova analiza.

² Anderson 1996: 12, Eriksen 2010: 289

2. Istraživačko polazište

Kroz procese globalizacije, nove oblike migracija i sve kompleksnije geopolitičke interese, interdisciplinarni pristupi su sve neophodniji i sve relevantniji u ovakvim istraživanjima. Stoga je istraživačko polazište u ovom radu utemeljeno u lingvistici kao i u kulturnoj i socijalnoj antropologiji. Etnolingvistika kao lingvistička subdisciplina proučava jezik koji, kao fenomen, spaja društvo kroz zajedničke tradicije i socijalne prakse, i koji je ustvari kulturni resurs, proizveden na osi razmjene među ljudima. Ovdje istražujemo jezik koji se instrumentalizira za stvaranje separacije u jednom društvu, što kroz izjednačavanje jezika sa nacijom, što kroz retoriku propagiranja nacionalizma, te stvaranje nacionalističkog diskursa. Metode i strategije istraživanja su kvalitativne, vođene glavnim pitanjem i sastoje se od participacijskog istraživanja na terenu, diskursne analize i kodiranja po Grounded teoriji.

2.1. Participacijsko istraživanje

U vremenskom periodu od šest mjeseci prošle godine, tačnije 2014, provedeno je participacijsko istraživanje na terenu Bosne i Hercegovine. To podrazumijeva vođenje (djelimično strukturiranih) razgovora sa ekspertima i ne-ekspertima, posmatranja svakodnevnice, kao i analizu medijskih sadržaja. Na osnovu ovakvog pristupa, uočeno je da je tema nacionalizma zauzela, i još uvijek zauzima, dobar dio prostora u svakodnevnom životu ljudi. Nema sumnje da se radi o političkim i javnim praksama koje sve to organiziraju i koje razvijaju i opskrbljuju mehanizme proizvodnje različitih diskursa.

2.2. Diskursna analiza

Nacionalizam se može razumjeti kao diskurs koji se stvara kroz govor i štampu. Analiza tog diskursa pomaže razumijevanju stvaranja istog, a ona podrazumijeva metodologiju koja spaja teoriju i metode. Njen cilj je, pojednostavljeno rečeno, utvrditi kako se kroz govor stvara stvarnost, jer realnost nije jednostavno tu, ona se stvara diskurzivno kroz izreke aktera koji govore, potom se postavlja pitanje ispravnosti, iskrivljenosti i adekvantosti.³ U ovom slučaju istražujemo diskurs o nacionalizmu u masovnim medijima, a ključna pitanja koja se postavljaju u diskursivno-analitičnom pristupu su sljedeća:

- Tko je legitimni govornik?
- Koje znanje se prenosi i tumači kao istinito?
- Iz kojih dijelova ili značenja se sastoji znanje?

³ Kiefl 2014: 423ff, 434, 439, 263; Bluhm 2000: 4

- Koji fenomeni se konstruiraju?
- Kako se plausibilizira znanje koje stoji na raspolaganju?⁴

2.3. Odabir korpusa

Budući da je cilj studije prepoznavanje obilježja nacionalizma u pisanom medijskom diskursu, odabran je korpus online portala, analizirani su članci tri portala kao primjeri koji su objavljeni kratko prije posljednjih izbora 2014. godine. Temeljni zadatak u vezi sa građom ticao se odgovora na pitanje: Koja vrsta nacionalističkog diskursa se primjenjuje u smislu latentne manipulacije i stvaranja osjećaja pripadnosti prema naciji?

2.4. Metoda analize: Grounded teorija

Analiza korpusa izvršena je prema metodi Grounded teorije, odnosno primijenjeno je otvoreno kodiranje kodovima koji su preuzeti iz koncepata definicije nacionalizma prema Andersonu (2005), Chohenu (1985), Eriksenu (2010) i Gellneru (1991), te je primijenjeno aksialno kodiranje da bi se deduktivno pokazali primjeri za teorijski koncept.⁵ U ovom slučaju Grounded teorija nije korištena za generiranje nove teorije jer se pretpostavlja da nacionalizam postoji kao diskurs u bosanskohercegovačkim portalima.

4 Keller 1997: 262

5 Götzö 2014: 444f

3. Teorijski okvir

3.1. Nacionalizam kao koncept

Svaka generalna teorija nacionalizma u postmoderni nije savršena, jer bi trebala podrazumijevati i analizu različitih utjecaja, oblika kultura, te formiranja nacija i dr. Kada krenemo od osnovne definicije nacije, po Benedictu Andersonu koji govori o tom konceptu kao o "zamišljenoj zajednici", možemo razumjeti i ideologiju samog nacionalizma. Ta ideja o "imaginarnom spoju" povezuje čak i anonimne čitaoce, pretpostavlja nešto zajedničko i stvara potrebu razlikovanja i širila se najprije kroz printane⁶, a danas i putem online medija. Choen ističe da su nacije konstruirane kroz kod pripadanje ili ne-pripadanje, gdje počinje razlika između "nas" i "njih", onima koji su u grupi i onima koji nisu.⁷

Gellner i Erikson⁸ definiraju nacionalizam kao jednu ideologiju koja poistovjećuje kulturne granice sa političkim. Dakle, riječ je o ideji određene grupe ljudi koji misle da imaju homogenu kulturu, jezik, povijest, religiju, te zato i insistiraju na pravu na jednu etičku državu. Međutim, nevolja takvih zamišljenih zajednica je u tome što se homogenizacija može postići jedino uz neprihvatljivo radikalne mehanizme realizacije. Drugim riječima, ona je samo moguća kroz asimilizaciju, bijeg ili ubistvo⁹, jer kultura i jezik ne postoje u obliku nečeg konstantnog, oni su stvar dogovora i uvijek u procesu promjene kroz odnose sa drugima.

3.2. Strategije kreiranja nacionalističkog diskursa

Prema relevantnoj literaturi, postoje utvrđeni mehanizmi i strategije u postupku kreiranja nacionalističkog diskursa, a sastoje se od sljedećeg:

1. izrazitog naglašavanja razlika sa drugim skupinama,
2. naglašavanja kulturnog kontinuiteta i čistoće - promjene i strani utjecaj se potiskuju,
3. potiskivanje unutrašnjih razlika – "nema" miješanja sa članovima drugih grupa,
4. širenje osjećaja ugroženosti u usporedbi sa drugim skupinama - povijest se izučava iz viktimizirane pozicije, "moja" grupa je ugrožena,
5. oni koji nisu članovi "moje" grupe se demoniziraju da bi se veza unutar grupe ojačala, a
6. kulturni heroji prošlosti se rekonceptualiziraju kao moderni nacionalisti.¹⁰

6 Anderson 2005: 40ff, 50ff, 72f

7 Chohen 1985: 15

8 Eriksen 2010: 289f, 290, 292; Gellner 1991: 8

9 Gellner 1991: 10

10 Eriksen 2010: 305

3.3. Nacionalizam i jezik

Opstojnost imaginarne zajednice potpomaže pisani diskurs putem printanih medija na "jedinstvenom" nacionalnom jeziku, što omogućuje uvođenje novih termina u standardni jezik ili čišćenje jezika od stranih elemenata.¹¹ U Evropi je od 19. stoljeća na sceni prisutno kreiranje nacija koje najčešće svoje utemeljenje i opstojnost koncentriraju oko jezika, smatrajući da je jezik jedan od najvažnijih parametara za postojanje jedne nacije. Todorova navodi da je nacionalizam na Balkanu nastao oko parametara jezika i religije. Južnoslavenske političke elite su preokrenule definiciju jezika, koji nije više samo sredstvo komunikacije već se poistovjećuje sa nacijom. Politika insistira na zasebnosti jezika iz straha da će svijest o istom jeziku voditi do ponovnog spoja zbog kojeg bi kvalitetno opala moć aktualne političke elite. Jezična politika igra, dakle, jednu zasebnu ulogu u Bosni i Hercegovini, jer se jezik instrumentalizira u svrhu opstojnosti nacionalizma na društveno-političkoj sceni.¹²

3.4. Širenje nacionalističkog diskursa na internetskim portalima

Internetski portali, kao jedan od novijih medija, koji je povoljan zbog svoje dostupnosti svima, i to ne samo za čitanje, nego i za pisanje, zapravo predstavlja medijum koji se teško može kontrolirati. Poruke se brzo šire, a teško se mogu uprati. Također predstavlja jednostavno sredstvo za širenje nacionalističke propagande. "[...] izražena ja tendencija **manipulacije jezikom javne komunikacije** na njegovoj nužnoj **ideologizaciji**."¹³ Stoga, mora se prvo napraviti razlika između onih portala na kojima objavljuju ozbiljni, ugledni stručnjaci, teoretičari, novinari i analitičari različitih profila. Takvih portala i nema puno. Mi ovdje govorimo o ovim masovnijim portalima, a oni nisu ustanovljeni u svrhu informiranja. Štaviše, njihova je uloga druge naravi. Dakle, u prvom redu, njima nije cilj informiranje članova društava već ostvarivanje prihoda kroz reklamu i, još važnije, stvaranje mišljenja. Moć napisane riječi u kreiranju mišljenja sa ciljem dospijevanja širokom krugu recipijenata koristi se često za govor mržnje¹⁴, te za nacionalističko huškanje koje je dio toga koncepta. Govor mržnje jeste reguliran Krivičnim zakonom BiH (član 145.a), Krivičnim zakonom F BiH (član 163.), Krivičnim zakonom RS (član 390.) i Krivičnim zakonom Distrikta Brčko BiH (član 160.). No problem time nije riješen, budući da se danas govor mržnje sve rjeđe upotrebljava otvoreno, a sve češće se iskazuje suptilo, pa su njegove posljedice daleko opasnije i učinkovitije.

11 Hobsbawm 1990: 129

12 Kordic 2010: 169f; Todorova 1999: 282; Škiljan: 2000: 137

13 Škiljan: 2000: 49.

14 Walker 1994: 8

4. Odabrani primjeri i analiza

Budući da je ovaj rad ograničen na količinu riječi a nije ni kvantitativnog karaktera, daje se samo par reprezentativnih primjera za govor mržnje odnosno propagiranje nacionalizma na online portalima. I to:

Primjer a:

"[...] BiH će dobiti kandidatski status za EU kad Hrvati budu jednakopravni [...] Hrvatski jezik, naš identitet i kulturnu baštinu sačuvati. [...] Ne diramo nikoga, uvažavamo druge i drugačije, a čuvamo svoje [...]"¹⁵

"HNS smo pokrenuli jer smo željeli poslati jasnu poruku da nas ne mogu poniziti i saviti nam kralježnicu, što god mislili o nama [...] HNS je skup svih Hrvata koji razmišljaju hrvatski u BiH [...] zašto ćete izaći glasovati [...] da osiguramo budućnost svoje djece i ovdje u Hercegovini i u Središnjoj Bosni i u našoj Posavini [...] kako bi zaštitili naš jezik, kulturu, običaje, tradiciju i sve ono što nas veže i zbog čega smo prepoznatljivi [...] "HDZ RH uvijek smatrao da su Hrvati u RH i Hrvati u BiH jedno tijelo, jedan narod, [...] U ovakvoj nesređenoj BiH, složiti ćete se, da nije pravedno da u državi žive tri naroda u dva entiteta,"¹⁶

Analiza:

Ovako postavljen iskaz višestruko iskrivljuje stvarnost. Niko iz EU nije naredio nikome u BiH da će otvoriti pregovore kad se "sačuva" hrvatska kulturna baština. Time se dalje implicira da se tačno zna šta je hrvatsko u BiH. Iz drugog dijela iskaza, gdje je uz hrvatski jezik dodalo identitet i kulturna baština, da se zaključiti da je hrvatski jezik sama esencija tog identiteta, što je jednostavno dekonstruirati usporedbom bosanskohercegovačke jezične situacije prije i poslije devedesetih. Ovakvo ideološko pisanje o nejednakopravnosti ima za cilj poticanje i produbljivanje osjećaja neravnopravnosti i ugroženosti spram drugih. Dakle, govori se o "jedinostvenom" jeziku, identitetu i kulturi kao o nečemu fiksiranom, nespojivo je s onim što je odveć istraženo: ovi koncepti su u procesu stalne promjene. A stvaranje imaginarnih zajednica i ne može bez stvaranja iluzije da je nešto moje u opasnosti od nekog ili nečega drugog.

Nema kontrole i manipulacije društva bez falsificiranja historijskih činjenica. Upotreba frazeologije iz svakodnevne komunikacije u ovom značenju dobiva na hiperboličnosti. Međutim, matrica je

15 URL 1: <http://poskok.info/wp/?p=111495>, poskok.info 29.9.2014

16 URL 2: <http://poskok.info/wp/?p=111578>, poskok.info 30.9.2014

prilično potrošena, budući da se stalno potencira jezik, kultura, baština... Akcenat je na prvom dijelu binarne opozicije, čime se ne isključuju "oni". Širenje osjećaja poniženja i ugrožavanja od strane drugih. Pretpostavka da drugi imaju negativno mišljenje. Konstrukcija drugih ili zajednica drugih – ko su oni – razdvajanje "naša" i "njihova" djeca. Postavlja se teza o postojanju "hrvatskog načina razmišljanja" i ne-hrvatskog načina razmišljanja. Zaštita jezika, kulturnih običaja, tradicije i sve što je nečije u opasnosti koje drugi predstavljaju – kreacija tog imaginarnog drugog. Naglašava se kulturni kontinuitet, a propagira separacije naroda.

Primjer b:

“Vi ste na pravom putu, od bošnjačkog rasula do svebošnjačke sloge [...] On je istakao da BiH trebaju predstavljati ponosni i časni političari koji znaju, mogu i hoće to da rade, i da je došao trenutak za ujedinjenje bošnjačkog naroda. [...] će raditi za dobre Bošnjake i druge građane BiH.”¹⁷

„ako se ne glasa za jednu partiju niste vjernici.“¹⁸

„Bošnjaci na predstojećim izborima "biraju između svog nestanka ili ponižavajućeg položaja u manjem bh. entitetu [...]”¹⁹

Analiza:

Stvaranje "mi" i "vi" grupa. Naglašavanje razlika i stvaranje imaginarne zajednice. Nema miješanja sa članovima drugih grupa.

Postavlja se pitanje tko su dobri Bošnjaci a tko loši, i tko to određuje. Ovdje se radi i o jasnoj aluziji na dobre Bošnjane koji, svakako, nemaju nikakve veze sa današnjim stanovnicima Bosne i Hercegovine. Ovo je strategija kojom grupa pokušava priskrbiti sebi kontinuitet, a znamo da je svako društvo u tranziciji obilježeno višestrukim diskontinuitetom. Treba reći da nije neočekivano da se nacionalistički diskurs poziva različitim strategijama na kontinuitet. U ovom primjeru

17 URL 3:

http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53818&DR_CERI%28%86%20BO%28%20NJACI_NE%28%86%20BITI_BAKIROVI_ROBOVI, bosnjaci.net 9.10.2014

18 URL 4:

http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53818&DR_CERI%28%86%20BO%28%20NJACI_NE%28%86%20BITI_BAKIROVI_ROBOVI, bosnjaci.net 9.10.2014

19 URL 5:

http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53798&TOKI%28%86%20BO%28%20NJACI_NEMAJU_PRAVO_NA_POLITI%28%86%20NAIVNOST, bosnjaci.net 8.10.2014

stvaranje pripadnosti jednoj grupi odvija se na temelju binarnih, crno – bijelih opcija: drugi, nedobri se demoniziraju.

Primjer c:

"Sud i Tužilaštvo BiH nisu mesto gde se deli pravda, već su te pravosudne institucije formirane da bi vršile "nepravdu i egzekuciju" nad Srbima."²⁰

Analiza:

Propagira se osjećaj ugroženosti u usporedbi sa drugima i demoniziranje drugih kao i stvaranje "mi" i "vi" grupa.

Ovo je jedan od klasičnih primjera usađivanja ideje o institucionalnom nacionalizmu. Riječ je o bazičnom poticaju u smislu stvaranja imaginarnog zajedništva. Ni leksem *egzekucija* nije bez razloga prisutan. Ovim izborom se potencira viktimistički osjećaj, kao i osjećaj straha, budući da Sud i Tužilaštvo, ni manje ni više, vrše egzekuciju, iako bosanskohercegovačko zakonodavstvo ne poznaje smrtnu kaznu, niti se prakticiraju maksimalne zakonske kazne.

20 URL 6: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/492044/Dodik-Sud-i-Tuzilastvo-BiH-formirani-da-vrse-egzekuciju-Srba,bliz.rs> 1.9.2014014

5. Zaključak

Prema ovom istraživanju, nacionalistički diskurs u Bosni i Hercegovini konstruira se prvenstveno na stvaranju "mi" i "vi" grupa te razvijanju straha i osjećaja ugroženosti, kao i širenju iluzije o nekom kontinuitetu (Anderson 2005; Chohen 1985; Eriksen 2010; Gellner 1991). Nacionalizam se većinski proizvodi putem stranaka, budući da je stvoren ogroman inženjering koji propagira imaginarno nacionalno zajedništvo i separaciju naroda u jednoj multikonfesionalnoj i multietničkoj državi. Identificiranje preko nacionalnog identiteta i ekskluzija drugoga predstavlja krizu jednog društva u kojem je pristup medijima olakšan. Samo kvalitetno obrazovanje može stvoriti filter zaštite od pogubnih utjecaja. No, kako reče Noam Čomski, kad se društvo totalno kontrolira, kad su mediji pod ovakvom kontrolom moćnika, kad je obrazovni sistem zasnovan na aprthejdu, jer on odgovara istim, onda je i nauka konformistička²¹.

21 Čomski 2009: 29

Bibliografija

Anderson, B.: Die Erfindung der Nation. Zur Karriere eines folgenreichen Konzepts. Frankfurt/New York. 1996.

Bluhm, R. et. al.: Linguistische Diskursanalyse. Überblick, Probleme, Perspektiven. In: Schöingh, F. (Hg.): Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. Heft 86, Jahrgang 31. Fink, Paderborn, 2000, S. 3-19.

Cohen, A.P.: They Symbolic Construction of Community. London. 1985.

Čomski, N.: Kontrola medija, Rubikon – Beoknjiga. Novi Sad/Beograd. 2009.

Eriksen, T.: Small places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology. London. 2010.

Gellner, E.: Nationalismus und Moderne. Berlin. 1991.

Götzö, M.: Theorienbildung nach Grounded Theorie. In: Bischoff, C.; et. al.: Methoden der Kulturanthropologie. Bern. 2014.

Keller, R.: Diskursanalyse. Eine Einführung für SozialwissenschaftlerInnen. Wiesbaden. 1997

Kiefl, O.: Diskursanalyse. In: Bischoff, C.; et. al.: Methoden der Kulturanthropologie. Bern. 2014.

Kordic, S.: Jezik i nacionlizam. Zagreb. 2010.

Hobsbawm, E. J.: Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1790. Frankfurt/New York.

Škiljan, D.: Javni Jezik. Zagreb. 2000.

Todorova, M.: Imaginarni Balkan. Biblioteka XX vek. Beograd. 1999.

Walker, S.: Hate Speech: The History of an American Controversy. Lincoln/London. 1994.

Internet

URL 1: <http://poskok.info/wp/?p=111495>, poskok.info 29.9.2014

URL 2: <http://poskok.info/wp/?p=111578>, poskok.info 30.9.2014

URL 3:

http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53818&DR_CERI%20C4%86:BO%20C5%A0NJACI_NE%20C4%86E_BITI_BAKIROVI_ROBOVI, bosnjaci.net 9.10.2014

URL 4:

http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53818&DR_CERI%20C4%86:BO%20C5%A0NJACI_NE%20C4%86E_BITI_BAKIROVI_ROBOVI, bosnjaci.net 9.10.2014

URL 5:

http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53798&TOKI%20C4%86:BO%20C5%A0NJACI_NEMAJU

PRAVO NA POLITI% C4% 8CKU_NAIVNOST, bosnjaci.net 8.10.2014

URL 6: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/492044/Dodik-Sud-i-Tuzilastvo-BiH-formirani-da-vrse-egzekuciju-Srba>, bliz.rs 1.9.2014

bliz.rs 1.9.2014